

Guri Tyldum

Fattige tilreisende fra Romania i Oslo

En diskusjon rundt diskriminering og tilgang på offentlige rom

Guri Tyldum

Fattige tilreisende fra Romania i Oslo

En diskusjon rundt diskriminering og
tilgang på offentlige rom

© Fafo 2015
ISSN 0804-5135

Innhold

Forord.....	4
Innledning.....	5
Datagrunnlag.....	5
Fattige tilreisende i Oslo.....	6
Tilgang på offentlig rom. Funn fra hovedstudie.....	7
Å oppholde seg på offentlig sted.....	10
Å kunne kjøpe mat og kaffe.....	12
Når alle behandles som kriminelle.....	13
Hygiene og tilgang på toaletter.....	14
Ander arenaer for diskriminering.....	14
Akutthelsetilbudet fungerer, men mange frykter et underbruk av helsetjenester.....	15
Underbruk av helsetjenester og redselen for egenandelen.....	16
Svangerskapsoppfølging og fødsler.....	17
Tilgang på andre helsetjenester.....	17
De frivillige letter tilgang til tjenester og tetter hull i systemet.....	18
Konklusjon.....	19
Litteratur.....	20

Forord

Notatet er skrevet på oppdrag fra Oslo kommune og bygger på data fra en spørreundersøkelse gjennomført av Fafo sommeren 2014. Spørreundersøkelsen ble finansiert av Rockwool-fondet. Takk til alle informanter som tok seg tid til å snakke med oss. Takk også til Oslo kommune, som ga oss muligheten til å skrive dette notatet.

Fafo, 6. november 2015

Guri Tyldum

Innledning

I Oslo oppholder det seg til enhver tid en betydelig gruppe hjemløse som livnærer seg gjennom ulike former for gatearbeid, som flaskepanting og tigging. Mange av dem er fra Romania, og en betydelig gruppe identifiserer seg som rom eller sigøynere. Men selv om rom utgjør et flertall av de hjemløse fra Romania, vil det ikke være riktig å omtale gruppen som helhet som rom eller «romfolk». En tredjedel av de hjemløse rumenerne som oppholder seg i Oslo, identifiserer seg *ikke* som rom eller sigøynere, og de snakker ikke romanes hjemme (Djuve, Friberg et al. 2015). Fattige tilreisende som bor ute og som livnærer seg av gatearbeid, har utløst diskusjoner omkring menneskehandel, forsøpling og kriminalitet. Som EU-borgere har tilreisende fra Romania lov til å oppholde seg i Norge i inntil tre måneder for å søke arbeid, men om de ikke har hatt legalt arbeid i Norge, har de forholdsvis begrensede rettigheter mens de er her. De har likevel rett til å oppholde seg i det offentlige rom uten å bli trakassert eller plaget, og de har rett til å kunne kjøpe tjenester og varer. De har også krav på noe helsehjelp og beskyttelse mot kriminalitet. I dette notatet ser vi nærmere på disse rettighetene; vi spør om fattige tilreisende fra Romania opplever diskriminering i Oslo, og videre om de får tilgang til og er i stand til å nyttiggjøre seg de tjenestene de har krav på.

Det er viktig å understreke at de fattige tilreisende i liten grad selv tar initiativ til å snakke om diskriminering. Rumenske rom er vant til dårlig behandling i hjemlandet, og mange opplever møtet med nordmenn som positivt. En romkvinne understreket dette da jeg spurte henne om møtet med Norge. Hun har fått en liten jobb hos en av NGOene, og hun er overveldet over måten hun blir møtt på i Norge. Alle de ansatte hilser og er vennlige, selv om hun «bare» har en vaskejobb. I Romania er det ikke slik. Ingen snakker med vaskehjelpen. I alle fall ikke om hun er rom. Når vi i det følgende skriver om praksis og møter som innebærer diskriminering og ekskludering, er det viktig å huske at mange også forteller om gode møter, og om personer som opptrer med profesjonalitet og respekt, i politi, helsevesen og blant folk flest.

Datagrunnlag

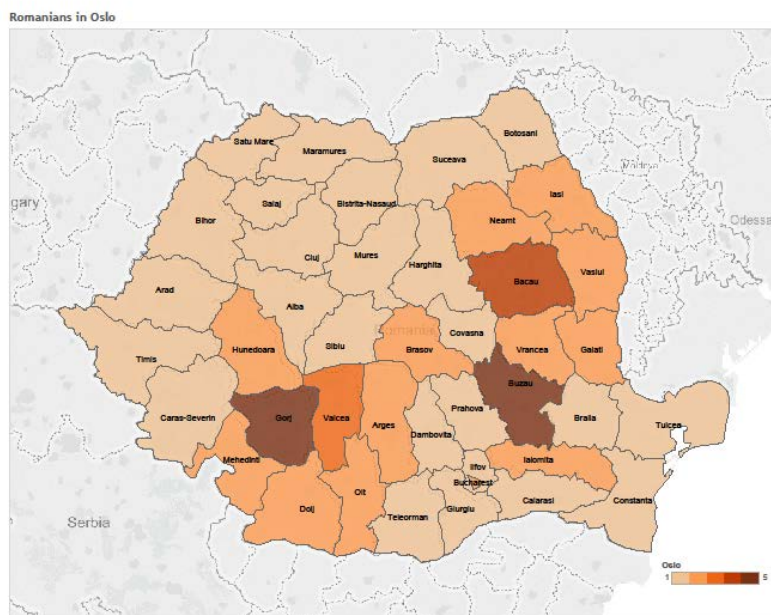
Notatet er skrevet på oppdrag fra Oslo kommune og bygger på data fra en spørreundersøkelse gjennomført av Fafo sommeren 2014. Spørreundersøkelsen ble finansiert av Rockwool-fondet. Undersøkelsen baserer seg på Respondent Driven Sampling (RDS), en utvalgsmetode som har fått økende popularitet i migrasjonsforskningen de siste årene. Metoden har tidligere vært mye brukt internasjonalt til blant annet estimering av hiv-aids-forekomst i risikogrupper som sprøytemisbrukere og prostituerte. Med systematisk rekruttering gjennom nettverk og bruk av økonomiske insentiver, kartlegging av nettverksstørrelse og analyse ved hjelp av spesiell programvare og egne estimatorer, kan RDS gi representative estimater for populasjoner man ellers ikke ville vært i stand til å produsere statistikk for. I motsetning til andre nettverksbaserte utvalgsmetoder gjør RDS det mulig å beskrive varians og gi andre diagnostiske mål for datakvalitet. For mer detaljer om utvalgsmetode og organisering av feltarbeid henviser vi til appendikset i hovedstudien «When poverty meets affluence» (Djuve, Friberg et al. 2015).

Spørreundersøkelsen bygger på intervju med 438 fattige tilreisende i Oslo. I tillegg har vi gjennomført 15 kvalitative intervjuer med fattige tilreisende, nøkkelinformanter ved legevakten, helsesenteret for papirløse, sosialvakten, politiet og ulike NGOer i Oslo.

Fattige tilreisende i Oslo

De fattige tilreisende fra Romania som oppholder seg i Oslo, er en sammensatt gruppe, som kommer fra mange ulike regioner i Romania (se figur 1). De fleste kommer fra fattige områder i det rumenske Moldavia eller Valakia, med en viss konsentrasjon i tre fylker: Gorj (20%), Buzau (16%) og Bacau (10%). Selv om disse tre fylkene er opprinnelsesregion for mange, er det viktig å understreke at de fleste *ikke* kommer fra et av disse tre fylkene. I undersøkelsen var vi i kontakt med personer fra 34 ulike fylker i Romania. Dette innebærer at vi vanskelig kan snakke om de fattige tilreisende som en ensartet gruppe. Det er ikke *en* familie, eller *en* klan, som kommer hit, men en rekke ulike familier fra ulike landsbyer, småbyer og byer.

Figur 1 Opprinnelsessted i Romania for de fattige tilreisende i Oslo.

Det er heller ikke slik at alle som kommer hit er sammen med en storfamilie. En av fem er har reist til Norge alene, og av disse oppgir halvparten at de ikke har ektefelle eller samboer hjemme; en av ti har med andre ord begrensede bånd til Romania. Like mange – en av fem – har reist til Norge i en gruppe på fem eller flere.

Sammensetningen av gruppen med hensyn til kjønn og alder ser ut til å variere etter årstid. Vinteren er tøff for de som sover og tigger ute, men mange opplever også at de tjener mer på tigging på vinteren. Sommeren 2014 var rundt en tredjedel av de fattige tilreisende fra Romania i Oslo kvinner.

Fire av fem var mellom 20 og 49 år. Gjennomsnittsalderen er forholdsvis høy sammenlignet med andre migrantpopulasjoner, og rundt 5 prosent var 60 år og eldre (se tabell 1). Eldre personer har gjerne mulighet til å tjene mer på tigging enn de som oppleves som unge og arbeidsføre. Denne gruppen har imidlertid flere helseutfordringer, ikke minst knyttet til det å sove ute.

Tabell 1 Aldersfordeling blant fattige tilreisende fra Romania i Oslo. Fafosurvey 2014.

	Estimat	95% konfidensintervall	n
Under 20	3 %	1 - 5 %	13
20-29	28 %	22 - 33 %	123
30-39	33 %	27 - 39 %	126
40-49	18 %	14 - 21 %	86
50-59	14 %	10 -17 %	69
60-69	4 %	1 - 6 %	15
70 eller eldre	1 %	0 -1 %	4
Totalt	100		436

Femten prosent av de fattige tilreisende oppgir at de har oppholdt seg i Norge minst ti av de siste tolv månedene. Det er stor variasjon i inntektene de fattige tilreisende kan ha i Oslo i løpet av en uke. I snitt tjener de rundt 200 kroner på en dag – når alle inntektskilder legges sammen. Her er det imidlertid noen få som drar opp snittet betydelig. Medianinntekten er på 93 kroner, noe som innebærer at halvparten tjener 93 kroner eller mindre. De fattige tilreisende oppgir likevel å bruke mindre enn det de tjener; medianutgiftene ligger på 65,45 kroner, noe som gjør dem i stand til å spare opp litt under 30 kroner dagen på gatearbeid.

Tilgang på offentlig rom. Funn fra hovedstudie

I det følgende vil vi se på tilgang på offentlig rom, ved å beskrive de utfordringene de fattige tilreisende selv opplever at de har når de oppholder seg i Oslo. Gruppen vi her fokuserer på er alle hjemløse, som ikke har noe eget sted de kan trekke seg tilbake til. De sover, spiser og gjør stort sett alt annet i parker, i marka eller gatelangs. Vi ser også på de strategiene politi, sikkerhetsvakter, organisasjoner og andre har i møtet med denne gruppen.

I rapporten «When poverty meets affluence» som ble lansert våren 2015 (Djuve et al. 2015), ble det påpekt til dels betydelige forskjeller mellom de tre nordiske hovedstedene i andelen fattige tilreisende som hadde opplevd ulike former for trakassering og diskriminering. Oslo skilte seg ut med spesielt stor andel som fortalte om trakassering, særlig blant de med rom-bakgrunn. Som tabell 2 viser, har halvparten av de fattige tilreisende opplevd å bli bedt om å flytte seg fra offentlig sted selv om de ikke tigger, sammenlignet med 13 prosent av de som oppholder seg i Stockholm.

Tabell 2 Andel som har blitt bedt om å flytte seg fra offentlig sted i de tre skandinaviske hovedstedene etter etnisitet.

		Oslo		Stockholm		København	
		Estimat	95% conf interval	Estimat	95% conf interval	Estimat	95% conf interval
Har du under ditt opphold i Oslo noen gang blitt bedt om å flytte deg fra et offentlig sted, selv om du ikke tigger?	Rom	53%	48-59	13%	8-18	32%	25-39
	Ikke-Rom	44%	32-57	14%	2-26	39%	28-49
Total		50%	44-55	13%	10-16	35%	30-41

Videre viser rapporten at Oslo står i en særstilling ved at fattige tilreisende nektes adgang til butikker, kafeer og til å pante flasker (se tabell 3).

Tabell 3 Adgang til å handle matvarer, til kafeer og til å pante flasker i de tre skandinaviske hovedstedene, etter etnisitet.

		Oslo		Stockholm		Copenhagen	
		estimate	95% conf interval	estimate	95% conf interval	estimate	95% conf interval
		Har du noen gang blitt nektet adgang til å handle matvarer?	Rom	27%	22-32	9%	8-10
Ikke-rom	7%		3-10	4%	1-8	10%	5-14
Total		20%	17-22	8%	7-9	11%	9-14
Har du noen gang blitt nektet adgang til en kafé eller fastfood-restaurant?	Rom	23%	19-27	14%	12-16	6%	4-7
	Ikke-rom	14%	6-23	4%	0-10	5%	4-7
Total		20%	16-23	12%	10-14	5%	5-6
Har du noen gang blitt nektet adgang til å pante flasker?	Rom	38%	33-44	7%	6-8	17%	13-21
	Ikke-rom	22%	13-31	8%	1-15	14%	9-19
Total		32%	27-37	7%	6-8	16%	13-19

Sist, men ikke minst, viser rapporten at fattige tilreisende med rom-bakgrunn i Oslo, er mer utsatt for vold i det offentlige rom enn de samme gruppene i Stockholm og København. Vi ser at det i særlig grad er dem de tilreisende oppfatter som vanlige nordmenn, samt narkomane, som er ansvarlige for de høye prosentene. Konfliktene mellom de narkomane og de fattige tilreisende må forstås i lys av spenningene som oppstår når disse gruppene konkurrerer om folks sympati og om inntekter fra tiggning og magasinsalg. Men sammenlignet med Stockholm ser vi også at det rapporteres om noe høyere grad av vold fra private sikkerhetsvakter.

Tabell 4 Har du, under ditt opphold i Skandinavia, blitt utsatt for vold, for eksempel at noen har sparket, slått eller dyttet deg? Etter etnisitet og voldsutøver.

	Roma		Non-Roma		Total	
Stockholm	11%	8%-14%	15%	5%-25%	11%	9%-14%
Av politibetjent	0%	0%-0%	-		0%	0%-0%
Av private sikkerhetsvakter	0%	0%-0%	1%	0%-2%	0%	0%-1%
Av butikkeier	0%	0%-1%	-		0%	0%-0%
Av narkoman	2%	1%-3%	2%	0%-4%	2%	1%-3%
Av en ordinær skandinavisk person	7%	4%-9%	5%	2%-13%	6%	4%-8%
Av annen rumener	0%	0%-2%	-		1%	0%-1%
Andre/vet ikke hvem	2%	1%-3%	3%	1%-7%	2%	1%-3%
Oslo	32%	27%-37%	16%	9%-24%	26%	21%-30%
Av politibetjent	-		0%	0%-1%	0%	0%-0%
Av private sikkerhetsvakter	2%	1%-3%	1%	0%-2%	1%	1%-2%
Av butikkeier	1%	0%-3%	1%	0%-2%	1%	0%-2%
Av narkoman	16%	12%-21%	1%	0%-2%	11%	8%-13%
Av en ordinær skandinavisk person	18%	13%-22%	5%	1%-9%	13%	10%-15%
Av annen rumener	2%	1%-4%	2%	0%-4%	2%	1%-4%
Andre/vet ikke hvem	3%	1%-4%	3%	0%-7%	3%	1%-4%
København	18%	12%-24%	16%	9%-23%	17%	13%-20%
Av politibetjent	2%	1%-2%	5%	0%-11%	4%	1%-6%
Av private sikkerhetsvakter	0%	0%-0%	-		0%	0%-0%
Av butikkeier	1%	0%-3%	1%	1%-3%	1%	0%-2%
Av narkoman	4%	1%-8%	2%	1%-3%	3%	1%-5%
Av en ordinær skandinavisk person	8%	5%-11%	5%	3%-8%	7%	5%-8%
Av annen rumener	2%	0%-5%	2%	0%-3%	2%	1%-3%
Andre/vet ikke hvem	2%	1%-4%	2%	1%-4%	2%	1%-3%

I denne rapporten ser vi nærmere på disse tallene, og vi forsøker å klargjøre hva som ligger bak de høye forekomstene i Oslo, gjennom nye analyser av den foreliggende spørreundersøkelsen, samt av de nye kvalitative intervjuene. Er det grunnlag for å si at dette er et utslag av anti-tsigane holdninger? Her ser vi først og fremst på tilgang til offentlige rom og til helsetjenester.

Å oppholde seg på offentlig sted

Enkelte innenfor gruppen med fattige tilreisende, og da særlig de som går kledd i tradisjonelle antrekk som signaliserer at de er rom, framhever det som et problem at de ofte blir bedt om å flytte seg når de oppholder seg på offentlig sted, og at de ikke får mulighet til å handle i butikker eller kiosker.

Siden de ikke har et privat sted å trekke seg tilbake til mens de er i Oslo, er de avhengige av å kunne oppholde seg i offentlige rom. Men dette er ikke alltid like lett. I de kvalitative intervjuene er det to typer situasjoner mange framhever, der det er et problem for dem at de ikke får tilgang til offentlige steder.

De fleste vi har snakket med forteller at de pleier å starte dagen med å møte andre rumenere over en kaffe hver morgen, enten i Brugata, ved Oslo S eller andre steder. De som bor i skogen tør ikke å gjøre opp ild for å lage mat eller koke kaffe i frykt for at det skal avsløre sovestedet deres. De som bor på akuttovernattingen kan kun være der mellom kl 22 og 8, og de har ingen kokemuligheter der. Kaffekoppen de får om morgenen, kan for noen være det eneste varme de får i seg i løpet av dagen.

Det er faste grupper som møtes, men de er ikke nødvendigvis personer som kjenner hverandre fra før, eller som kommer fra samme sted. Hva snakker de om? De diskuterer livet på gaten, snakker om inntjening og om problemene med å finne et sted å dusje, eller om arbeidsgivere de må være forsiktige med, som har prøvd å lure dem. De fattige tilreisende har sjelden smarttelefoner, de bruker ikke internett, og mange kan ikke lese og skrive. De er avhengig av muntlig overlevering av informasjon, og for mange av de tilreisende i Oslo har det blitt en tradisjon å møtes et sted i sentrum om morgenen før de starter jakten på penger. Det er her de deler informasjon om hva som skjer – hjemme og i Oslo, og gjerne ellers i verden.

Det er imidlertid utfordrende å finne et sted der de kan oppholde seg. Når grupper av tilreisende rom samler seg på et fast sted hver morgen, blir det fort klager; ingen liker å ha dem stående utenfor butikken sin, og vektere kommer fort og forteller dem at de må flytte seg.

Maria, en romkvinne på 43, forteller at de pleier å møtes ved Oslo S, men at vaktene der har blitt helt umulige i det siste. De prøver å møtes på steder der ingen kan se dem og der de ikke er i veien for noen – men vaktene har kamera over alt, og med én gang de ser dem, kommer de og jager dem avgårde. Adrian pleier å drikke kaffe i Brugata. Der pleier de å få stå i fred, men de har lært seg til at de ikke må stå alt for mange sammen – men heller spre seg litt utover gaten. Da går det som oftest bra. Og så må de ikke bråke eller kaste søppel. For en tid siden var det en rom-kvinne som laget mye bråk mens de var der. Hun var psykisk ustabil og hadde en dårlig periode. Hun skrek og ropte og lot seg ikke roe. Adrian forteller at politiet kom og ba alle sammen om å flytte seg. De fikk beskjed om å holde seg unna i tre dager. Adrian reagerer ikke på at de ble kollektivt avstraffet for at en psykisk ustabil dame han ikke en gang kjente laget bråk. Han har lært seg til at slik er det. Han skjønner at noen synes det blir litt bråkete av og til, og at det ser rotete ut når de bærer rundt på all bagasjen sin

sammen med poser og flasker.¹ Mens Maria blir oppgitt og sint av stadig å bli jaget, har Adrian lært seg å leve med det.

Politiet på sin side er bevisst på at dette er vanskelige avveininger. Når det står store grupper med fattige tilreisende og diskuterer høylytt utenfor en Narvesenkiosk, kommer det ikke mange kunder inn. Politiet forstår at eieren gjerne vil at de skal flytte seg. – Vi får kjeft samme hva vi gjør, forteller Kai Surkeland i politiet.

På samme måte legges det stadig press på private sikkerhetsvakter om å holde de fattige tilreisende borte fra kjøpesenter, tog og busstasjoner. Butikkeiere, kunder og reisende kan insistere på at dette skal gjøres.

I den norske debatten har det hittil vært svært lite fokusering på de begrensningene som legges på tilreisende roms muligheter til å oppholde seg i det offentlige rom. I Sverige ser vi at det fremdeles kan komme oppslag i lokalavisen når en butikkeier jager bort en hjemløs migrant fra fortauet utenfor butikken, mens dette sjelden fører til noe mer enn et skuldertrekk i norsk offentlighet. I vår undersøkelse finner vi at det er langt færre som rapporterer at de har blitt bedt om å forlate offentlig sted i Stockholm, enn det er i Oslo (se tabell 1 innledningsvis). Vår erfaring med svensk politi kan forklare litt av denne forskjellen.

Ved oppstarten av datainnsamlingen i Stockholm begynte det å gå rykter i deler av survey-populasjonen om at det var et sted de kunne gå til der de delte ut penger. På kort tid samlet det seg store mengder av fattige tilreisende, de fleste tradisjonelle rom, utenfor lokalene vi hadde leid, og det ble etter hvert en ganske amper stemning da de skjønnte at de ikke kom til å få penger. Dette var på Stortorget i sentrum av Stockholm – midt blant flere uteserveringer som var fulle av folk midt i turistsesongen, og rett foran Nobel-museet. Vår koordinator opplevde at situasjonen holdt på å komme ut av kontroll, og hun grep tak i en politimann som tilfeldigvis kom forbi. Hun ba politimannen om hjelp til å få bort alle de fattige tilreisende. Men hun fikk til svar at det kan ikke politiet gjøre, disse personene hadde ikke gjort noe galt, og de har like stor rett til å oppholde seg på plassen som henne. Vi vet ikke om politiforskriftene i Sverige er annerledes enn i Norge, eller om dette reflekterer ulike oppfatninger om hva som er et ordensproblem i samfunnet.

Politiforskriftene som regulerer hva som skal forstås som et ordensproblem i Norge er på ingen måte er presise, men sier at den skal håndheves i tråd med den generelle samfunnsoppfatningen. Dette er på ingen måte entydig. Som en konsekvens er det mange av de fattige tilreisende som forteller at det er vanskelig å oppholde seg i grupper på mer enn tre i sentrum. – Men vi er jo sjelden bare to–tre, forteller Adrian. «Vi føler oss tryggere når vi er mange.» Mye tyder på at større grupper av fattige tilreisende, og da særlig rom, fort blir oppfattet som et ordensproblem, særlig av private sikkerhetsvakter, og også av politiet.

¹ Siden de ikke har noen trygge steder der de kan oppbevare tingene sine på dagtid, er de avhengige av å bære dem rundt. Tyveri av eiendeler er et stort problem i gruppen, og ingen vil risikere å sove ute uten tepper og varme klær.

Å kunne kjøpe mat og kaffe

De som bor i skogen tar, som nevnt ovenfor, ikke sjansen på å tenne bål eller primus for å koke kaffe selv, på grunn av soveforbudet. Etter en kjølig natt i skogen kunne en kopp varm kaffe gjøre svært godt. Men det ene stedet etter det andre nekter personer som er kledd i tradisjonelle romklær adgang for å kjøpe kaffe, og det er særlig kvinnene, med sine omfangsrike skjørt og skaut, dette går ut over.

Men det er ikke bare det å finne et sted å drikke kaffen som er et problem – for noen er det også et problem å få kjøpt kaffe. Stadig flere steder, Narvesen, 7-Eleven og McDonald's nekter personer som ser ut som rom å komme in. Og det er særlig kvinnene som rammes. Vi hører tilsvarende historier om tog- og busstasjonen, og om kjøpesentrene. Når det er kaldt og vått ute, er det mange som ønsker å trekke inn til disse stedene. Menn, og særlig menn som ikke er rom, forteller at det pleier å gå greit. – Så lenge du ikke sovner, går det fint, forteller Sam, som lever av strøjobber og bor i en garasje i Oslo. Om man sovner, kommer vekterne. Men som oftest får man lov til å bli sittende. Mens kvinner med store skjørt forteller at de blir bedt om å gå så snart de setter seg på en benk.

Også en del dagligvarebutikker nekter de som ser ut som rom å komme inn. Nær en fjerdedel av de fattige tilreisende i Oslo forteller at de har blitt nektet adgang til en dagligvarebutikk, og vi ser til dels store forskjeller mellom ulike grupper. Det er særlig kvinnene som opplever at de ikke får lov til å handle mat – en tredjedel av kvinnene, mot 16 prosent av mennene, forteller om dette. I de kvalitative intervjuene bekreftes dette. De som reiser sammen med mannen sin, forteller at de sender ham på butikken for å handle eller for å kjøpe kaffe om morgenen. Det går som oftest greit. Selv tar de ikke sjansen på å prøve.

Vi har gjennomført en logistisk regresjon, for å se på hva som kan forklare hvem som blir nektet adgang til dagligvarebutikker. Vi finner at det er langt større sjanse for at rom blir nektet adgang enn ikke-rom, og at kvinner blir nektet oftere enn menn. Det er imidlertid verd å merke seg at de som synes at det er greit å gå i moderne klesdrakt – noe som kan innebære at de selv ikke går tradisjonelt kledd, har mindre sannsynlighet for å bli nektet adgang til butikker. Våre data viser altså at det i særlig grad er rom-kvinner i tradisjonelle rom-antrekk som nektes adgang til dagligvarebutikker. Vi finner tilsvarende mønster for andre diskrimineringsvariabler. Denne gruppen er også mer utsatt for å bli spyttet på og å bli slått, sparket eller dyttet.

Tabell 5 Logistisk regresjon. Sannsynlighet for å bli nektet adgang til dagligvarebutikk, kontrollert for tradisjonell klesdrakt, kjønn, etnisitet og ankomstår (n 427).

	B	Sig	Exp (B)
Akseptabelt for kvinner å gå med bukser	-,660	,007	,517
Kvinne (vs mann)	,686	,006	1,986
Rom (vs ikke rom)	,781	,027	2,183
Kom til Norge for første gang i 2014	-,905	,001	,404
Konstant	-1,343	,000	,261

Våre analyser tyder på at utseende er avgjørende for hvorvidt fattige tilreisende nektes adgang til kafeer og butikker. Siden dette handler om et utseende som er typisk for rom, kan dette vanskelig tolkes som annet enn diskriminering rettet spesifikt mot rom – altså en form for anti-siganisme.

Mot slike anklager vil mange butikkeiere forsvare seg med at de har opplevd tyverier fra personer med slikt utseende, og de ønsker å stenge dem ute på grunn av dette. Det er likevel problematisk at man behandler en gruppe kollektivt som kriminelle, på grunnlag av handlinger som blir begått av deler av gruppen.

Adrian forteller at kona hans ikke prøver å gå inn i noen butikker eller kiosker, siden hun vet at hun vil bli nektet. Han synes det er forståelig, han vet at det er noen romkvinner som stjeler, og han skjønner at de ikke ser forskjell på hans kone og de som nasker.

Når alle behandles som kriminelle

Adrian er også opptatt av at han må være forsiktig med hvem han omgir seg med. Hvis man drikker kaffe med en som lever av lommetyverier eller av å selge smuglersprit, risikerer man å bli tatt inn av politiet. – De klarer ikke å se forskjell, forteller Adrian. Dette er særlig et stort problem for kvinnene. Politi og andre ser ikke forskjell på dem – og kvinnene risikerer å bli pekt ut som gjerningspersoner bare fordi de er kledd som rom, er det flere i miljøet som påstår.

Politiet forteller også at de vet at det blant noen av de fattige tilreisende foregår en del småkriminalitet, men at de ikke kan prioritere å etterforske disse sakene. De strafferettslige reaksjonene står ikke i forhold til det arbeidet som må gjøres. Om de for eksempel skulle ta noen for heleri av en mobiltelefon, vil personen få 2000 kroner i bot – en bot som sannsynligvis aldri blir betalt. Politiet opplever at dette derfor ikke er en hensiktsmessig bruk av ressurser. Dermed prioriterer de ikke å etterforske småkriminalitet i denne gruppen. Dersom det er mistanke om omsetting av ulovlige varer, er det lettere for politiet å be store grupper flytte seg fra stedet der dette foregår. Igjen ser vi en praksis der man møter grupper kollektivt som en respons på noe enkeltpersoner har gjort.

Som en konsekvens av at politiet ikke prioriterer denne typen forseelser, ser vi at enkelte grupper av de fattige tilreisende forholdsvis åpent omsetter tyvegods og smuglergods i Oslo sentrum, uten at politiet i særlig grad griper inn. Noen av disse gruppene er kledd i tradisjonelle rom-antrekk, og det er ikke overraskende at mange derfor begynner å assosiere hele gruppen med slike former for kriminalitet. Vi ser også tendenser til at man tilnærmer seg hele gruppen som om de utelukkende er kriminelle, ved at de nektes adgang fordi man mener at det er fare for tyveri. Disse to fenomenene henger antakelig sammen. Å ikke gripe inn når åpenlys kriminalitet foregår blant fattige tilreisende, rammer derfor de som er lovlige i gruppen og som lever av strøjobber, flaskepanting og tiggning.

Hygiene og tilgang på toaletter

En av de største utfordringene for fattige tilreisende uten fast bosted, er å ha tilgang på toalett og dusj, som muliggjør et minimum av personlig hygiene.

Hjelpetiltakene gir tilgang på toaletter, og de som sover på akuttovernattingen, kan bruke toalettet der morgen og kveld. Noen forteller også at de bruker toalettene på Oslo S. Veronika, en ung moderne kledd jente som ikke er rom, forteller at når hun trenger å bruke toalettet, stiller hun seg opp for å tigge foran inngangen til toalettet – det er sjelden at noen nekter henne 5 kroner til et slikt formål. Men de som oppholder seg i andre bydeler, har ofte ikke tilgang på toalett. Flere av de offentlige toalettene kan kun benyttes om man kan betale med kredittkort, og det er det få i denne populasjonen som har. Dermed er flere av de offentlige toalettene i Oslo ikke tilgjengelige for de som ikke har noe egent hjem, og derfor trenger dem mest.

Hos McDonald's og andre rimelige kafeer med kundetoaletter, er de opptatt av å hindre at fattige tilreisende sniker seg inn og bruker toalettet. – Dette er forståelig, forteller Maria, for det det blir fort veldig grisete. Dette er fordi de som klarer å komme seg inn på et toalett som også har en vask og rennende vann, gjerne benytter anledningen til å vaske seg. Det er kun ett dusjtilbud for hjemløse i Oslo, og dette er kun åpent noen timer to ganger i uka. Køene er lange, og man får bare 5 minutter hver. Om vinteren rekker man knapt å kle av seg klærne før tiden er ute. Når tre–fire personer som bor på gaten og sover i skogen skal vaske seg for første gang på en uke i en liten håndvask, vil naturlig nok toalettet derfor bære preg av det. Det er forståelig at kafeene ikke har ressurser til å legge til rette for dette. På den måten fører fraværet av dusjmuligheter til at mange vegrer seg for å gi dem tilgang til toaletter, fordi de er redd de vil grise det til. Når offentlige toaletter samtidig krever kredittkort, er det mange som ikke opplever at de har andre alternativer enn å gjøre fra seg i parker.

Ander arenaer for diskriminering

Vi har hørt en rekke historier om fattige tilreisende som opplever å bli møtt med mistenkeliggjøring, ved at personer i autoritetssituasjoner behandler dem som om de var kriminelle.

På Møtestedet, Kirkens Bymisjons matservering for hjemløse, forteller de om Samuel, som hadde lovlig arbeid og betalte skatt flere måneder i 2014. I skatteoppgjøret fikk han igjen mye penger, som ble satt inn på kontoen hans. På et tidspunkt gikk minibankkortet hans ut på dato, slik at han måtte møte opp i banken for å ta ut penger. Han ble senere arbeidsledig og levde på gaten, uten mulighet til å framstå som velstelt og fin. Han hadde pass, rumensk ID og førerkort med til banken, men fikk likevel ikke ut penger. Møtestedet sendte derfor først med ham en tospråklig rumensktalende sosialarbeider, uten at dette førte fram. Deretter møtte daglig leder for Møtestedet opp i banken med mannen, men selv ikke nå var de villige til å gi ham pengene sine. «Det er alt for mye penger – vi kan ikke gi det til hvem som helst», forklarte banken. Først etter ringerunder til Finanstilsynet og ledelsen i banken, fikk mannen pengene sine. Men han ble også grundig ydmyket.

Slike historier om diskriminering og ydmykelser påvirker hvordan de fattige tilreisende forholder seg til ulike institusjoner. Mange velger å ligge så lavt som mulig og ha minst mulig kontakt med myndighetspersoner. De tror ikke de vil bli møtt med respekt og forståelse. Dette kan skape vanskelige situasjoner, som vi skal se eksempel på i neste avsnitt.

Nicolas har bodd på gaten i Norge i flere år, og han har funnet et perfekt sted å sove, litt unna allfarvei, med ly fra regnet, og hvor han får være i fred. Han forteller at han en dag han kom «hjem» til sovestedet sitt og så at noen hadde satt en helt ny dyr sykkel rett ved stedet hans. Han skjønnte at det var tyvegods som noen hadde plassert der, og tok ikke sjansen på å sove der som vanlig. Han var sikker på at om noen oppdaget han rett i nærheten av en stjålet sykkel, ville ingen tro han om han sa det ikke var hans. Ikke kunne han ringe politiet heller, da det ville avsløre sovestedet. Han tok heller ikke sjansen på å flytte sykkelen. Til slutt fikk han hjelp av noen av de ansatte i Kirkens Bymisjon til å flytte sykkelen.

Denne historien viser hvor utsatt denne gruppen kan være. De har erfaringer fra Romania, men også fra Norge, som tilsier at de ofte blir mistenkt for ting de ikke har gjort, og har lite å stille opp med om de sier det ikke var dem. Og det blir ikke bedra av at mange har svært begrenset utdanning og ikke kan lese og skrive.

Akutthelsetilbudet fungerer, men mange frykter et underbruk av helsetjenester

Ved legevakten i Storgata i Oslo forteller de at de ikke vurderer oppholdsstatus eller betalingsevne når de avgjør om en person skal få hjelp eller ikke. Slike vurderinger gjør de utelukkende ut fra medisinske prinsipper. Pasienter som har et medisinsk problem og som kan vente til neste arbeidsdag, får beskjed om å kontakte fastlegen sin istedenfor. Dette gjelder uavhengig av om personen har en fastlege de kan henvende seg til eller ikke. Slik reduseres presset for å foreta en skjønnsmessig vurdering av hvor mye assistanse ulike grupper skal ha, og alle som har behov for det får akutt medisinsk hjelp, uavhengig av om personen har et gyldig personnummer eller ikke.

Oslo kommune har fastleger som skal kunne gi helsetjenester til personer uten personnummer. Borgere fra EU/EØS som oppholder seg i Norge, vil som regel trenge å legge fram et Europeisk helsetrygdkort for å kunne kreve slik hjelp. Det er imidlertid svært få blant de fattige tilreisende som har et Europeisk helsetrygdkort.

Det kan være verd å merke seg, at når legevakten gir oppfølging til EØS-borgere uten helsetrygdkort, vil ikke legevakten få disse utgiftene refundert. Det vil si at selv om helseinstitusjonene er pålagt å gi akutt medisinsk hjelp til alle, uavhengig av oppholdsstatus og betalingsevne, vil de selv måtte bære kostnadene. Ved Legevakten i Storgata er alle legene ansatt ved legevakten, og ikke privatpraktiserende. Dermed blir det legevakten som institusjon, og ikke den enkelte lege, som blir sittende med regningen. Andre steder, som ved legevakten på Aker, er det privatpraktiserende leger som gir akutt helsehjelp. I disse tilfellene risikerer den enkelte lege å måtte dekke utgifter til behandling. Vi har imidlertid ikke hørt om fattige tilreisende som har blitt nektet akutt helsehjelp fordi de ikke kan betale for seg. Det er likevel verd å notere seg at det med dagens system er en fare for at flere institusjoner og behandlere kan tenkes å ha et insentiv for å nekte å dekke slike kostnader, på bekostning av de fattige tilreisende sin rett til behandling.

Våre data tyder på at fattige tilreisende får et akutt helsetilbud i tråd med det de har krav på når de oppsøker legevakten, at behandlere gir akutt helsehjelp ut fra medisinske vurderinger, og at de ikke differensierer behandlingen i lys av betalingsevne eller etnisitet. Vi har intervjuet personer som forteller at de selv eller slektninger har fått viktig livsforlengende behandling, eller har blitt kjørt til legevakten med hjertestans, og alle skryter over den behandlingen de har fått. De som er rom kan undre seg over fraværet av diskriminering i helsevesenet, som de er så vant til fra hjemlandet.

Underbruk av helsetjenester og redselen for egenandelen

Tilbudet om akutt helsehjelp har så langt ikke ført til en flom av besøkende på legevakten eller andre akuttinstitusjoner. Tvert imot uttrykker ansatte ved akutthelsetjenesten en bekymring for at dette er en gruppe som vegrer seg for å oppsøke og ta imot nødvendig helsehjelp.

Ifølge lederen for helsesenteret for papirløse migranter, har mange av de fattige tilreisende fra Romania et stort behov for helsehjelp. Mange har kroniske lidelser som diabetes og stoffskiftesykdommer, og de er avhengige av medisinsk oppfølging og tilgang på medisiner. De er imidlertid redde for å kontakte helsetjenestene fordi de vet at de vil bli bedt om å betale en egenandel, og også risikerer å få hele regningen om de trenger videre oppfølging.

Ulike aktører forteller at de har prøvd å forklare for mange fattige tilreisende at de kun får en faktura, og at det ikke vil få noen konsekvenser om de ikke betaler. Men mange frykter likevel denne egenandelen så mye at de velger bort helsehjelp. Helsesenteret for papirløse forteller om flere som har gått i ukevis med store smerter i munnen, uten å gå til tannlegevakten. Først når de kan skaffe dem en frivillig tannlege, går de med på å ta imot hjelp. Andre kan gå på legevakten én gang, men er redde for å gå tilbake, fordi de ikke har betalt egenandelen fra første besøk.

Vi kan bare spekulere i hva som er årsakene til denne frykten for egenandeler. Det er mulig at noen er redd det vil bli brukt mot dem, for å kunne kaste dem ut av landet. Adrian forteller at han har hørt om noen som har fått gjelden for et sykehusopphold i Norge overført til Romania – og at personen nå skylder disse pengene til bydelsadministrasjonen. Hvorvidt dette er sant eller ikke, har vi ikke grunnlag for å si noe om.

På lik linje med legevakten gir Ullevål sykehus akutt behandling for sykdommer som ikke kan vente. Dersom pasienten har Europeisk helsetrygdkort, sendes regningen til Helfo, som sender den videre til rumenske myndigheter. Om de ikke har helsetrygdkort, vil de få en regning etter at behandlingen er gjennomført. Det gjøres ikke en vurdering av betalingsevne i forkant, men om regningen ikke blir betalt, vil det gjøres en vurdering av om de skal sette i gang tiltak for å inndrive pengene. Hjemløse gatearbeidere fra Romania vil som regel ikke bli møtt med forsøk på å inndrive pengene. De som ikke kan betale, kan kontakte sykehuset for å få slettet regningen, men dette er ikke noe det informeres om.

Svangerskapsoppfølging og fødsler

Blant de tilreisende fra Romania er 58 prosent av kvinnene mellom 18 og 39 år, og under 10 prosent av kvinnene er skilt eller enslige. Dette innebærer at en del av kvinnene er gravide under oppholdet. Helsestasjonene er ansvarlige for svangerskapsoppfølging også for EU-borgere.

Svangerskapsoppfølging regnes som akutt helsehjelp og gis til fattige tilreisende som er gravide mens de oppholder seg i Oslo. Gravide personer benytter seg ofte av muligheten til å sove på sovesalene som Bymisjonen og Røde Kors driver. Sovesalene ligger i Grønland bydel, og de som sover der, betraktes da som tilhørende Grønland bydel. Av denne grunn har Grønland helsestasjon mye av oppfølgingen av denne gruppen.

Mange blir fulgt til helsestasjonene av rumenskpråklige sosialarbeidere, men det er også en del som kommer alene, uten tolk. Da brukes telefontolketjenesten til Oslo kommune, og dette opplever helsesøstrene at fungerer fint.

Det er imidlertid en del som ikke benytter seg av tilbudet om svangerskapsoppfølging i det hele tatt – enten fordi de ikke ønsker det, eller fordi de ikke har kontakt med hjelpetilbudene som de frivillige driver og derfor ikke får informasjon om denne muligheten. Kvinnen som fødte prematurt i teltleiren på Sognsvann i 2013 (Osloby 04.jul. 2013) hadde aldri vært på kontroll noe sted.

I motsetning til andre helseinstanser opplever ikke helsestasjonene at det er noe problem å henvise til videre medisinsk oppfølging når det gjelder oppfølging av gravide kvinner, og de har sendt fattige tilreisende til Ullevål for ulike diagnostiske tester ved behov. Sosialhjelpen opplever de er vanskeligere nå enn tidligere. Om de treffer gravide kvinner som sover ute, kan helsestasjonene være rådville og anse det som vanskelig å finne måter å få dem til å sove inne på.

De aller fleste ønsker å reise hjem for å føde. De har hørt rykter om at barnevernet kommer og tar barna om de føder her, og foretrekker derfor å reise hjem. Det har imidlertid vært noen som har født for tidlig, eller som har hatt komplikasjoner, som har gjort at de ikke har reist hjem.

Tilgang på andre helsetjenester

Når den akutte helsehjelpen er gitt, er det mange som ikke har mulighet for å få videre behandling. Vi blir fortalt at de helseutfordringene som er mest utbredt for denne gruppen, ikke er akutte. Mange har kroniske sykdommer, som diabetes og stoffskiftesykdommer, og de trenger medisiner daglig. Helsesenteret for papirløse har i noen slike tilfeller gitt medisiner, men de har kun mulighet til å gi til dem som trenger det mest.

Også innen psykiatri kan det være store utfordringer. Psykiatri kan være akutt, men kan vanskelig behandles akutt. De frivillige organisasjonene forteller at så langt har bydelsoverlegen kommet forholdsvis raskt dersom de har varslet om personer med alvorlig psykisk sykdom. Men for fattige tilreisende fra Romania tar det nå stadig lengre tid, og de opplever at nåløyet har blitt trangere. Dersom de får behandling, så er det kun akutt, og det innebærer gjerne institusjon og medisiner i 2 uker – så slippes de ut igjen.

Det er også noen personer med betydelige rusproblemer blant de fattige tilreisende fra Romania. Blant rom er sprøytemisbruk svært dårlig ansett, og de som blir sprøytemisbrukere, blir dobbelt

utenfor – de ekskluderes fra rom-miljøene og får ikke tilgang på tjenester som det offentlige tilbyr andre narkomane. Dette gir dem en særlig sårbarhet.

Ifølge en EU-finansiert studie fra 2013, har kun 53 prosent av rom i Romania helseforsikring, sammenlignet med 78 prosent av majoritetsbefolkningen (Embassy of Finland in Bucharest 2014). Da migrantene som kommer til Norge er av de mer marginaliserte i Romania, er det en enda lavere andel av de som kommer hit som har forsikring. I Fafos undersøkelse er det kun en tredjedel som oppgir at de har forsikring i Romania, og en enda lavere andel blant de som er ikke-rom har forsikring (Fafos-survey 2014). Men selv blant de som har helseforsikring, er det nesten ingen som har europeisk helseforsikringskort (vi spurte ikke om dette i undersøkelsen, da nesten ingen av test-respondentene visste hva dette var).

Det har tidligere vært prosjekter som tar sikte på å hjelpe rom-populasjonen i Romania med å få dokumenter som gir dem rett på helsehjelp, og også Europeisk helsetrygdkort (Embassy of Finland in Bucharest 2014). Slike tiltak i Romania, rettet inn mot områder hvorfra mange kommer til Norge, vil kunne gjøre det lettere å gi helsehjelp her, men slik at ansvarlige myndigheter i Romania får regningen i stedet for privatpersoner eller institusjoner.

De frivillige letter tilgang til tjenester og tetter hull i systemet

Det er også andre faktorer som gjør at mange fattige tilreisende ikke er i stand til å nyttiggjøre seg de helsetjenestene de trenger. Få blir avvist på legevakten, men tjenester på legevakten kan innebære betydelig venting. Nesten alle fattige tilreisende som kommer til helsesenteret for papirløse og til legevakten, kommer fordi de blir fulgt dit av en ressursperson, gjerne sosialarbeidere ansatt i Kirkens Bymisjon eller frivillige som jobber for Folk er folk.

Om de trenger medisiner og fritak fra egenandel, må de videre i køen for sosialtjenesten i Oslo. Også her må man påregne betydelig med venting før man kan gå på apoteket og hente medisiner. De fattige tilreisende kan ha godt med tid, selv om det kan innebære inntektstap å sitte en hel dag på legevakten. Men de ønsker ofte å ha med seg en sosialarbeider fra bymisjonen, eller andre ressurspersoner i miljøet, som kan oversette og hjelpe dem med å forstå hvordan systemet fungerer. Disse ressurspersonene eller sosialarbeiderne har ikke mulighet til å bruke mange timer på legevakten. For NGOene blir det fort et ressursluk om sosialarbeiderne deres skal bruke en hel vakt på å vente sammen med de fattige. For dem blir det derfor mer rasjonelt å bruke helsesenteret for papirløse, der det også er venting, men der køene ikke er like uforutsigbare.

Helsesenteret har imidlertid av kapasitetsgrunner måttet sette en grense på hvor mange de kan ta seg av per uke. Da er det sosialarbeiderne som plukker ut dem de mener har størst behov for helsehjelp.

Konklusjon

Vi har i dette notatet vist at mange fattige tilreisende fra Romania har opplevd å bli trakassert eller plaget mens de oppholder seg i det offentlige rom i Oslo, og særlig kvinnene forteller at det kan være vanskelig å kunne kjøpe enkelte tjenester og varer. Særlig de som er kledd i tradisjonelle rom-antrekk opplever å bli straffet kollektivt for handlinger som enkeltpersoner i gruppen utfører. Kiosk- og butikkeiere som har opplevd at personer som ser ut som rom stjeler, nekter alle som ser slik ut adgang til kiosken eller butikken. Ansamlinger av rom blir fort ansett som en ordensforstyrrelse. Halvparten av de fattige tilreisende i Oslo har blitt bedt om å forlate et offentlig sted selv om de ikke tigger – og dette er et langt høyere antall enn i våre naboland.

Politiet forteller at de ikke har kapasitet til å etterforske kriminalitet i denne gruppen, og lar åpenlys omsetning av ulovlige varer foregå i sentrum. Dette er en praksis som kan ramme andre fattige tilreisende som ikke livnærer seg av kriminalitet, ved at gruppen som helhet blir oppfattet som kriminelle. Det er mulig å tolke den høye graden av trakassering av tilreisende rom fra Romania som et utslag av at gruppen som kollektiv blir straffet for kriminalitet og ordensforstyrrelser som enkeltindivider står for. Dette skjer i kombinasjon med at de fattige tilreisende opplever en relasjon til politiet som preges av ID-kontroller og tilfeldige ransaker, og et behov for å holde sovestedet hemmelig. Våre respondenter forteller at de har blitt utsatt for vold i strengt bevoktede områder, der private sikkerhetsbyråer ser alt på overvåkningskamera, uten at sikkerhetsvaktene reagerer. Mye tyder på at de ikke ser det som sin jobb å beskytte denne gruppen. Vi har også hørt politibetjenter fortelle at de har observert fattige tilreisende bli utsatt for trakassering og vold, uten at de har grepet inn. Til sammen fører dette til at de fattige tilreisende i mindre grad føler at de kan stole på politiet og private sikkerhetsvakter når det gjelder deres egen sikkerhet. Dette gjør at de blir mer avhengige av familie og private nettverk ikke bare for økonomisk sikkerhet, men også for fysisk sikkerhet. De føler seg tryggere i større grupper. Men større grupper igjen oppfattes fort som et ordensproblem.

Litteratur

Djuve, A. B., J. H. Friberg, et al. (2015). When poverty meets affluence. Migrants from Romania on the streets of the Scandinavian capitals. Copenhagen, The Rockwool Foundation.

Embassy of Finland in Bucharest (2014). Background report about the Roma in Romania. Bucharest: Embassy of Finland.

Fattige tilreisende fra Romania i Oslo

Borggata 2B/Postboks 2947 Tøyen
N-0608 Oslo
www.fafo.no

Fafo-notat 2015:13
ISSN 0804-5135